

КНЯЗЬ СВИДРИГАЙЛО В ГАЛИЧІ І ПЕРША ПИСЬМОВА ЗГАДКА ПРО КАЛУШ

Статтю присвячено маловідомому епізодові перебування литовського князя Свидригайла Ольгердовича в Галичі на початку XV ст. Згідно з документом, який недавно виявили архівісти Центрального державного історичного архіву України у місті Львові (далі — ЦДІАУ у Львові), Свидригайло 1400 р. надав для свого підданого Грицька Кердиевича село Студінку (тепер — однойменне село Калуського району Івано-Франківської області) та околицю. Нововідкрите джерело дозволяє суттєво доповнити інформацію про вплив володаря Поділля на Галицьку землю, а також фіксує наразі найдавнішу письмову згадку про сучасне місто Калуш.

Ключові слова: Галич, староста, Свидригайло, Калуш, архів.

Стан наукового вивчення судової документації Галицької землі доби пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, попри публікацію її найдавнішої частини¹, залишає для сучасників поважну дослідницьку перспективу щодо введення до наукового обігу досі не знаних актів. Свідченням цього є дослідження останніх років, головню спрямовані на пошук нових, а також переосмислення і

¹ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernadyńskiego we Lwowie (далі — AGZ) / [w skutek fundacji śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajo-wego], we Lwowie: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkow-skiego z I. Związkowej drukarni, 1887. T. 12. 551 s.

доповнення вже відомих документів галицької і дотичної до Галича канцелярії XIV–XVIII ст.²

Серед них особливої уваги заслуговують документи, пов'язані з іменем литовського князя Свидригайла-Болеслава Ольгердовича (бл. 1370–1452), котрий на початку XV ст. з рук свого старшого брата польського короля Владислава II Ягайла (1362–1434) володів Поділлям та частиною галицьких маєтностей³. Дотепер чи не єдиним джерельним підтвердженням виконання уряду галицького старости від імені подільського господаря князя Свидригайла слугувало земельне розмежування між місцевим духівництвом і знаттю 1412 р. Документ знаний дослідникам історії Галича ще з кінця XIX – початку XX ст.⁴, однак вповні його інформативні можливості відкрив для наукової спільноти київський історик Віталій Михайловський⁵.

² Детальніше про це див.: Стасюк А. Про одну із назв Галича в XIV столітті // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 68–74; Його ж. Галич магдебурзький: до 650-ї річниці першої згадки про міське право // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2017. Вип. 2: До 650-ї річниці магдебурзького права в Галичі. С. 147–155; Його ж. Документ галицької земської канцелярії XV сторіччя про майнові стосунки місцевої шляхти // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Вип. 3. С. 176–183; Його ж. До історії Крилоської гори XIV – середини XVII ст. // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2019. Вип. 4: Пам'яті Ігоря Михайловича Коваля. С. 134–146.

³ Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / редкол. П. Сохань (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1991. Т. 4: XIV–XVI віки – відносини політичні. С. 476.; Halecki O. Wcielenie i wznowienie państwa Litewskiego przez Polskę (1386 – 1401) // Przegląd Historyczny. 1917–1918. Т. 21. S. 59.; Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamieneickich z lat 1400 i 1402 // Roczniki Historyczne. 2001. R. 67. S. 150–151; Михайловський В. Еластична спільнота. Подільська шляхта у другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. Київ: Темпора, 2012. С. 78–79; Полехов С. Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века. Москва: «Индрик», 2015. С. 133–137.

⁴ AGZ, 1884. Т. 10. S. 4.; Pełenski J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych. Kraków: Akademia Umiejętności, 1914. S. 105–106; Його ж. Галич в історії середньовічного мистецтва на основі археологічних досліджень і архівних джерел // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. Сер. 2. Вип. 4. С. 153.

⁵ Михайловський В. Історія одного розмежування біля Крилоса в 1412 році // Вісник Львівського університету. Серія Історія. Львів, 2010. Вип. 45. С. 521–544.

Автор фахової, спеціалізованої статті не тільки верифікував автентичну хронологію документа і провів просопографічне дослідження ряду галицьких вельмож, але, що важливо, підтвердив урядування в Галичі старости 1401 р. від імені князя Свидригайла Ольгердовича⁶.

Зміст документа стосувався розподілу меж церковних володінь галицького духівництва Крилоса, який репрезентував єпископський генеральний намісник Яків Гричин*, та приватних наділів шляхтича Костя Головенчича в Комарові. У ході з'ясування справедливих кордонів галицький староста Андрій Цьолек вислухав свідчення свого попередника пана Данила Заdereвицького-Задраниковича, котрий обіймав старостівський уряд у Галичі за князя Свидригайла Ольгердовича. Екстароста у присутності інших знатних осіб засвідчив, що за часів його управління князь Свидригайло від імені короля забрав у братів Костя та Васька Головенчичів їхнє діичне володіння с. Підгороддя, натомість як компенсацію останні отримали села Комарів і Сапогів⁷.

Дослівно розповідь Данила Заdereвицького занотовано так: «Ia pamieŋtham tho, kiedim bil Starosta na Haliczu, od Xiandza Swidrigaila. Tedi Xiadz Swidrigaïlo, wziął Coroliewim roskaznym Kostkową dzieduinę podhorodzie ÿ ieho bratha Wasska, y казал dacz za ÿch dziedzinę Comarowo y Sapohowo»⁸.

З тексту документа зрозуміло, що згадані у свідченні пана Данила Заdereвицького надання датовані *terminus ante quem* 1412 р., тобто часом, коли він виконував уряд галицького старости. З цього приводу В. Михайловський дійшов висновку, що Данило Заdereвицький міг старостувати в Галичі від імені князя Свидригайла досить короткий період упродовж 11 березня – 24 серпня 1401 р.⁹

⁶ Там само. С. 525–526.

* Прізвище «Гричин/Гречин» вочевидь підкреслює грецьке походження особи або її стосунок до «грецького світу» (Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. Львів: Вид-во УКУ, 2010. С. 540).

⁷ Михайловський В. Історія одного розмежування. С. 526–527.

⁸ Там само. С. 533. Окрім списків цього документа з *Архіву Коронної Метрики* та *Львівського гродського суду*, які опрацював київський дослідник, ще одна копія акта наявна серед виписок *Галицького гродського суду* з другої половини XVIII ст. у збірці справ, дотичних до столових маєтків греко-католицької митрополії (Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУ, м. Львів), ф. 409. оп. 1. спр. 958. арк. 5–5 зв.

⁹ Михайловський В. Історія одного розмежування. С. 526.

Однак недавно відкритий архівний документ не тільки дозволяє дещо змістити початок галицького старостування Данила Задеревицького, але й суттєво доповнити інформацію про нетривалий вплив князя Свидригайла в Галичі та Галицькій землі початку XV ст. Йдеться про копію грамоти князя Свидригайла, яку 2017 р. віднайшов Олексій Оніщук, зберігач фондів відділу забезпечення збереженості документів ЦДІАУ м. Львова. Її видано в Галичі 1400 р. Працівник архіву, будучи жителем прикарпатського м. Калуша (центр однойменного району Івано-Франківської області) у ході опрацювання фонду № 5 *Галицький гродський суд, м. Галич Галицької землі Руського воєводства*, насамперед намагаючись віднайти нову інформацію про найдавнішу писемну згадку рідного населеного пункту, натрапив на обляту, яку здійснив Галицький гродський суд 1 липня 1774 р. на прохання шляхтича Онуфрія Рафаловського стосовно підтвердження власності на село Студінку (с. Студінка Калуського району Івано-Франківської області) та околицю¹⁰.

Текст джерела відчитала й переклала українською начальниця відділу давніх актів ЦДІАУ м. Львова Богдана Петришак, завдяки чому стало відомо, що пан Онуфрій Рафаловський надав оригінал листа князя Свидригайла, виданого в Галичі в перший день 1400 р., для одного зі своїх найближчих соратників з *подільського оточення* Грицька Кердиевича з правом на володіння маєтностями Студінка, Калуське, Тернове, Березове і Чириків. Текст оригіналу старанно переписано (латинською транскрипцією) і облятовано до галицьких гродських книг, а сам документ повернуто власникові¹¹.

Дальша доля оригіналу, на жаль, поки невідома, однак попередньо можна припустити, що йдеться про автентичну пам'ятку з канцелярії князя Свидригайла, писану найвірогідніше кирилицею (руською/староукраїнською мовою). На це, серед іншого, вказує інтитуляція документа: «А Seaz Kniаз. Swydrykhal»¹². Така формула притаманна здебільшого кириличним грамотам і чітко корелюється з аналогічними актами кінця XIV – початку XV ст. галицьких старост Бенка з Жабокрука («А се љ панъ бенко староста галицкий ѿ снѣтниский», 1398 р. Коломия), Петраша («а се азъ пан петраш староста галицкы и снѣтнискы», 1401 р. Галич) та Яна Щекоцького

¹⁰ ЦДІАУ м. Львів, ф. 5. оп. 1. спр. 303. арк. 102.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

(«А се љ пань љнь щькотскии пань вислицкии староста галицкин», 1409 р. Галич)¹³.

Свідками Свидригайлового документа названі доволі відомі на той час особи – галицький староста Данило Заdereвицький, Ходко Чемер, Михайло Процевич, Татомир Балицький, Драгомир Володимирецький та Кость Головенчич¹⁴. Частину з них джерела нотують серед оточення литовських правителів Поділля, зокрема, окрім набувача надань кам'янецького старости Грицька Кердиевича, до таких слід віднести Ходка Чемера і Михайла Процевича¹⁵. У свою чергу Данило Заdereвицький та Кость Головенчич – представники галицького нобілітету¹⁶. Вочевидь до числа останніх слід зарахувати й панів Татомира Балицького і Драгомира Володимирецького, котрі фігурують свідками під час розмежування маєтностей між Данилом Заdereвицьким та братами Облазницькими, яке вчинив князь Федір Любартович (бл. 1351–1431) 1411 р.¹⁷

Важливо, що документ дано в Галичі за присутности князя Свидригайла Ольгердовича, тож брат короля найвірогідніше відвідав старостинський замок, де найчастіше укладали відповідні акти й вели земську та гродську канцелярію. Датування у тексті подано досить коротко, без зазначення дня тижня і відліку до, під час або після якогонебудь церковного свята. Натомість просто відзначено: «а Sey Lyst pysan w Halyczu pod Letom Rozdestwa Chrystowa Tysieczu Sorok: sotoho danu Sey Lyst na perwey Den»¹⁸. Отже, ймовірно, надання відбулося 1 січня 1400 р., що зрештою не суперечить розвитку подій щодо того, що князь Свидригайло отримав у власне володіння Поділля, яке, на думку російського дослідника Сергія Полехова, відбулося наприкінці 1399 р. або ж на самому початку 1400 р.¹⁹ Разом з тим, як зазначає історик, Галич міг належати литовському князеві тільки в періоди дружніх

¹³ Розов В. Українські грамоти. Т. 1. : XIV в. і перша половина XV в. // Пам'ятки і студії з історії української мови / під кер. А. Кримського. Київ: Українська Академія Наук, 1928. Вип. 1. С. 57, 64, 73.

¹⁴ ЦДІАУ м. Львів. ф. 5. оп. 1. спр. 303. арк. 102.

¹⁵ Михайловський В. Еластична спільнота. С. 45–47.

¹⁶ Його ж. Історія одного розмежування. С. 537.

¹⁷ Розов В. Українські грамоти. С. 79–80; Папа І. «Жидачівські грамоти» Федора Любартовича: проблема автентичності // Княжа доба: історія і культура 2012. Вип. 6. С. 298–299.

¹⁸ ЦДІАУ м. Львів. ф. 5. оп. 1. спр. 303. арк. 102.

¹⁹ Полехов С. Наследники Витовта. С. 133.

трохи більше як рік, адже станом на 11 березня 1401 р. шляхтич Бенко з Жабокрук знову фігурує в документах галицьким старостою²².

У світлі нововиявленого джерела власне період між початком 1400 р. та 11 березня 1401 р. варто розглядати як найімовірніший час старостування пана Данила Задеревицького-Задранковича в Галичі від імені подільського володаря князя Свидригайла Ольгердовича. Разом з тим до подібної хронологічної ревізії слід віднести і документ, згаданий у ході *крилоського розмежування* 1412 р., що стосувався приєднання підгородського маєтку Костка Головенчича до Крилоса, і надання йому взамін сіл Комарова та Сапогова.

Зокрема, включення с. Підгороддя до володінь православного духівництва з центром у Крилосі можна датувати ширше – від початку 1400 р. до першої декади березня 1401 р. Втім на користь саме 1400 р. може свідчити недавнє у часі зобов'язання луцького єпископа Йоанна, дане польському королю Владиславові II Ягайлу 1398 р., що в разі обрання волинського архиєрея галицьким митрополитом той віддасть польському володареві 200-ма руськими гривнями і 30-ма кіньми²³. Зрештою відомо, що Ягайло аж до 1407 р. протегував кандидатуру луцького владики щодо його поставлення на галицький митрополичий стіл, однак безуспішно²⁴. Не виключено, що зобов'язання луцького єпископа (можливо, надання певного авансу) і збільшення крилоського церковного маєтку за королівським наказом відбувалися в одному контексті й були взаємопов'язаними діями кінця XIV – початку XV ст. стосовно продовження функціонування незалежної від Києва Галицької митрополії.

Втім інформативний потенціал студійованого документа не обмежується тільки особою князя Свидригайла і його галицького старости Данила Задеревицького, разом із Грицьком Кердиєвичем та іншими свідками. Віднайдене джерело також сенсаційно виконало завдання, через яке розпочалися його пошуки у фондах львівського архіву. Серед перелічених володінь та їхніх меж, наданих кам'янецькому старості Грицькові Кердиєвичу, двічі згадано місцевість Калуш.

Дотепер у науковій та науково-популярній літературі першою письмовою згадкою про Калуш вважався позовний запис у книгах

²² Codex diplomaticus Poloniae quo continentur privilegia regum Poloniae, magnorum ducum Litvaniae, bullae Pontificum, nec non jura a privatis data illustrandis domesticis rebus gestis inservatura adhuc nusquam typis exarata, ab antiquissimis inde temporibus ad annum 1506 / editura studio et opera L. Ryszczewski et A. Muczowski. Varsaviae : Typis Stanislai Strąbski, 1847. Т. 1. S. 272.

²³ Розов В. Назв. праця. С. 55–56.

²⁴ Скочиляс І. Назв. праця. С. 513.

галицького земського суду, датований 27 травня 1437 р., де серед фігурантів справи йдеться про людину короля Драгуша з Калуша (*Drahusz homo Regius de Kaluscha*)²⁵. Згаданий документ став історичною основою для офіційного святкування, насамперед вже за часів незалежності України²⁶. Однак наполегливі архівні пошуки О. Оніщука дають усі підстави *зістарити* Калуш щонайменше на 37 років. Ще 2017 р., коли офіційно відзначали 580-ту річниця міста, першовідкривач документа видав символічну пластунську колекційну картку під назвою «*Згадка про Калуш в давніх документах*», де опублікував переклад документа 1400 р. сучасною українською мовою Б. Петришак та архівне фото обляти 1774 р.²⁷ Отже, цьогоріч м. Калуш має всі поважні підстави відзначати 620-ту річницю з нагоди першої письмової згадки.

Підсумовуючи короткий огляд нового відкритого джерела галицької гродської канцелярії, я насамперед висловлюю щирю вдячність архівному працівникові О. Оніщуку за виявлення та можливість ознайомитися з важливим документом. Грамота князя Свидригайла Ольгердовича, видана в перший день 1400 р. в Галичі відкриває широкі дослідницькі перспективи в контексті вивчення впливу й контролю литовського вельможі на Галицьку землю межі XIV–XV ст. Разом з тим текст джерела наводить низку локально значущих топонімів, які дозволяють уточнити найдавнішу хронологію ряду населених пунктів сучасної Калущини. Отже, введення до наукового обігу тексту документа не тільки суттєво доповнить теперішні знання про минуле пізньосередньовічного Галича, а й спонукатиме до його дальшого, всебічного вивчення.

²⁵ AGZ, 1887. Т. 12. S. 25.

²⁶ Останнє дослідження до історії м. Калуша див.: Тимів І. Калуш : історія в документах. Збірник документів і матеріалів. Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. С. 12. Важливо, що за часів Австро-Угорської монархії першою згадкою про місцевість вважався 1464 р. див.: Słownik geograficzny królestwa Polskiego innych krajów słowiańskich / pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. Warszawa : Druk „Wieku”, 1882. Т. 13. S. 721. Натомість в радянський період найдавніше повідомлення про Калуш датувалося 1241 р., спираючись на згадку в так званому *Галицько-Волинському літописі* (хроніці Романовичів), яка насправді стосувалася с. Калюса на Хмельниччині (див.: Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.]. Київ : Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1967–1974. Івано-Франківська область / редкол. тома : Чернов О. О. (голова) [та ін.]. 1971. С. 245.

²⁷ Оніщук О., Петришак Б. Згадка про Калуш у давніх документах / Колекційна картка. Львів : Пластове видавництво, 2017. арк. 1–1 зв.

Публікація документа : *Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 5. оп. 1. спр. 303 арк. 102.*

Continuatur actus Terrae Castellae in Vigilia Festi Visitationis Beatae
Virginiae Mariae videlicet die 1ma merae Julij |
Anno Domini 1774to |
Juris Collati a Principe | Swydrygał Nobilis Hrycko Kierdejewicz super |
Villam Studzianka servientis, cum Specificatione situs Locor Oblata. |

Ad Officium et Acta, praesentia, Castrensia, Capitanealia, Haliciensia, |
Personaliter Veniens Generosus Onuphrius Rafałowski Obtulit et ad |
Acticandum Eidem Officio porresit. Jus Collatam, a Principe Swydrygał. | nobili
Hrycko Kordejewicz super Villam Studzianka cum specificatione | Situs
locorum serviarea manibus majoris Dominorum Subscriptum, Tenoris
Segventis. A Seaz Kniaz. Swydrykhał. Widoczno czyniu, o | swoim Lystu
Komu ieho nadobe czuczty. Seho naszego Lystu Kotjesmy | derzał Halycz
tohdy daliesmy Hrycku Kyrdyiewiczu Studenku | zowsemy zemlamy. także
kazał nam Płotsnycky, y wkazał iz to | iest Kaluskoie, Ternowoie, Berezowoie,
y Czyrykow. także ukazał | nam Babynku Potok iz to wse w Kalusz
przysłuchalet, y my iesmy | iemu iechał od Reky Łomnicy prosto od
Połosznyczków czerez horu | az do Ternowoho, Sztokolwek Ktomu Selu
przysłuchalet, ywiechał | iesmy iemu po tot Potok Babynku hory do
Werhowyszcz. a od Babynky czerez toie Pole az u Łomnicy, a to iesmy uczynyl.
Z Korolewoju woleiu, a przy nas byly. Panowe naszi Starosta nasz Danyło |
Zadroweckyi, a Chodko Czemer, Mychayło Procewycz. Tatomyr Bałycky,
Drahomyr Wołodymerskyi, Kostka Hołowenczycz. a sey Lyst | pysan w Halyczu
pod Letom Rozdestwa Chrystowa Tysiecza Sorokosotnoho dany Sey Lyst na
perwey Den. Post inductionem vero Originale.

Переклад

Продовження актів земських гродських і день перед святом
Відвідин Святої Діви Марії, зокрема дня 1, а саме липня
Року Господнього 1774

Права, які князь Свидригайло надав шляхетному Грицькові Кердиєвичу
на село Студінку з переліком околиць Облята

Особисто прийшовши до уряду і цих актів гродських старостинських
галицьких шляхетний Онуфрій Рафаловський вніс і для запису в акти

цьому уряду, подав право, надане князем Свидригайлом шляхетному Грицьку Кердиєвичу на село Студінка з переліком околиць. Руками вельмишановних панів підписане.

«А се я князь Свидригайло свідомо чинячи о своєму листу, кому його треба буде читати, що нашого листа котрий держав Галич, тоді дали ми Грицьку Кердиєвичу Студінку зі всіма землями, также казав нам Полотницький і указав, що то є Калуське, Тернове, Березове і Чириків. Также указав нам Бабинку Потік, що то все в Калуш належить. І ми єсь йому ехал від ріки Лімнці просто від Полошничків через гору аж до Тернового, що до того села належить і вехали йому по той Поток Бабинку, гори до Верховищ, а від Бабинки через то поле аж у Лімницю. То єсть ми учинили Королівською волею. А при нас були панови наші, староста наш Данило Задровецький та Хотко Чемер, Михайло Процевич, Татомир Балицький, Драгомир Володимерський, Костка Головенчич.

А цей лист писаний у Галичі у літо Різдва Христового тисяча сорок сотного даний цей лист першого дня».

Після внесення запису оригінал подавник отримав назад з отриманого оригіналу цей уряд, чим поквитував і поквитує.

*Переклала начальниця Відділу давніх актів ЦДІАУ м. Львів
Україна Богдана Петришак (Львів, Україна).*

Andrii Stasiuk (Halych – Ivano-Frankivsk)
**Prince Svydrygailo in Halych
and the first written mention of Kalush**

The article is devoted to the little-known episode of the stay of the Lithuanian prince Svydrygailo Olgerdovych in Halych at the beginning of the XV century. According to a document discovered recently by archivists of the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv (hereinafter - CSHAU in Lviv), in 1400 Svydrygailo provided the village of Studinka (now the village of the same name in the Kalush district of the Ivano-Frankivsk region) and its outskirts to his dependent Hrytsko Kerdyievych. The newly discovered source allows to significantly supplement the information about the influence of the ruler of Podillia on the Halych land, and also records the oldest written mention of the modern city of Kalush.

Key words: *Halych, elder, Svydrygailo, Kalush, archive.*